

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

Я.М. Шевченко*

ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В СИСТЕМІ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Система цивільного права України охоплює ряд цивільно-правових інститутів, таких як право власності, зобов'язальне право, спадкове право та інші. Всі ці інститути складають певну систему і існують у вигляді інституційних утворень. Складним і широкомасштабним інститутом цивільного права є право інтелектуальної власності, фундаментальною нормативною частиною якого є книга четверта Цивільного кодексу України “Право інтелектуальної власності”.

Термін “інтелектуальна власність” часто вживають на сторінках теоретичних та інших видань, що викликає неоднозначність його розуміння. Між виключним правом на результат інтелектуальної власності творчої діяльності і правом власності на цей об'єкт ставлять знак рівності. Між тим цілком ясно, що неможливо використовувати в рамках права власності відносини з приводу створення, використання і охорони результатів інтелектуальної діяльності.

Фундаментом права інтелектуальної власності є не власність як така, а сукупність виключних прав на результати діяльності, і саме з цих позицій має відбуватись правове регулювання права інтелектуальної власності.

Авторський твір, технічне нововведення є продуктами людського інтелекту, виникають і виступають як результати інтелектуальної діяльності. Вони виражають інформацію, що подається в будь-якій об'єктивній формі, яка саме і дає змогу відтворити результат творчої діяльності автора. По суті, це нематеріальний об'єкт, який має об'єктивну форму. В цьому полягає докорінна відмінність права інтелектуальної власності від права власності, яке є речовим.

Зовсім іншим є характер об'єкта права інтелектуальної власності. Визначальним тут є його походження — він не може бути ні чим іншим, як продуктом творчої, і саме творчої праці. Тому вираз об'єкта права інтелектуальної власності (чи іншими словами об'єкта виключних прав) не має переважного значення, бо це — не річ, важливим для його визначення є те, чи є даний об'єкт результатом творчості, чи ні. Наявність чи відсутність елементів творчості можуть бути предметом експертизи, що зовсім неможливо уявити при визначенні об'єкта права власності.

Дуже важливим для визначення природи об'єкта права інтелектуальної власності є характер його зв'язку з особою, що створила твір чи технічне нововведення. “Існування духовного твору не може бути відірвано від особистості автора, хоча б права були перенесені на іншу особу або навіть зовсім припинилися б”¹, — зазначав Г.Ф. Шершеневич. Поєднати такий характер зв'язку з тим, що має місце, наприклад, при купівлі-продажу речі — неможливо. Інша справа, якщо

© Шевченко Я.М., 2005

* завідувач відділу цивільного, трудового і підприємницького права Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, професор кафедри цивільно-правових дисциплін Хмельницького університету управління та права, доктор юридичних наук, професор, академік Академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України

¹ Шершеневич Г.Ф. Курс гражданского права. – Тула: Автограф, 2001. – С. 334.

продається матеріальний носій права інтелектуальної власності.

У визначенні поняття інтелектуальної власності потрібно керуватися міжнародно-правовими документами, які, між іншим, теж орієнтують на характер права інтелектуальної власності як сукупності виключних прав. Найбільш повно розкриває поняття інтелектуальної власності Конвенція, на підставі якої засновується Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ) від 14 липня 1967 р. У ній вказується, що інтелектуальна власність включає права, які стосуються до:

- літературних, художніх, наукових творів;
- виконавчої діяльності артистів, звукозапису, радіо і телевізійних передач;
- винаходів у всіх областях людської діяльності;
- наукових відкриттів;
- промислових зразків;
- товарних знаків, знаків обслуговування;
- фірмових найменувань і комерційних позначень;
- захисту проти недобросовісної конкуренції;
- а також всіх інших прав, які відносяться до інтелектуальної власності у виробничій, науковій, літературній і художній областях.

У цій Конвенції як і в Цивільному кодексі, термін “інтелектуальна власність” використовується в збиральному змісті, визначаючи собою всі права на результати творчої діяльності і деякі прирівняні до них об’єкти.

Сукупність виключних прав на результати інтелектуальної діяльності серцевиною своєю ніяким чином не може мати охорону майнових прав, як вказують деякі автори, або забезпечення прибутків суб’єктів права інтелектуальної власності. Це корінним чином суперечить як міжнародному (ст. 2 Конвенції про заснування ВОІВ), так і вітчизняному законодавству (ст.ст. 316, 418, 419 ЦК України).

Принциповим з цього приводу може бути визначення права інтелектуальної власності, що дається видатним спеціалістом в галузі права інтелектуальної власності О.П. Сергеевим, який пише: “і сучасне російське законодавство, міжнародні угоди розуміють під інтелектуальною власністю сукупність виключних прав як особистого, так і майнового характеру на результати інтелектуальної і, в першу чергу, творчої діяльності, а також на деякі прирівняні до них об’єкти, конкретний перелік яких встановлюється законодавством відповідної країни з врахуванням прийнятих нею міжнародних зобов’язань”².

Сучасне цивільне законодавство дає достатньо підстав для розмежування права інтелектуальної власності та права власності. Так, в ст. 419 ЦК встановлено принципове положення що право інтелектуальної власності та права власності на річ не залежать одне від одного; в ст. 316 ЦК України дається формулювання права власності і вказується, що “правом власності є право особи на річ (майно)...”; в ст. 418 ЦК вказується: “право інтелектуальної власності — це право особи на результати інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об’єкт права інтелектуальної власності, визначений цим кодексом та іншим законом”.

Особливо яскраво проявляється несумісність поняття права власності з поняттям права інтелектуальної власності на прикладі авторського права, яке є частиною права інтелектуальної власності. Наприклад, зустрічаємо твердження, що результати творчої діяльності можуть бути визнані об’єктами права інтелектуальної власності, тому жодного порядку такого визнання законом не передбачено. Відповідно до ст. 437 ЦК України авторське право виникає з моменту створення твору. Закон України “Про авторське право і суміжні права” стверджує, що для виникнення і здійснення авторського права реєстрація твору не вимагається (ст. 11). Не вимагається вона і

² Сергеев А.П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации. – М.: Проспект, 1999. – С. 19.

для суміжних прав. Так само не потребують заявок і реєстрації фірмові найменування (ст. 8 Паризької конвенції з охорони промислової власності).

Одним із основоположних принципових положень, які відрізняють право інтелектуальної власності від права власності, є положення про об'єкт правового регулювання його й іншого права. Фундаментальні засади права інтелектуальної власності і права власності різні. Речово-правовий режим власності використовується в історії протягом віків по відношенню до матеріальних об'єктів, включаючи традиційні правомочності володіння, користування і розпорядження, але усі об'єкти інтелектуальної власності — не тілесні. До них неможливо доторкнутися і чуттєво сприйняти. У них інший правовий режим і всі правомочності права власності — володіння, користування і розпорядження для них непридатні або застосовуються зовсім інакше — це випливає із особливостей об'єктів права інтелектуальної власності. По відношенню до продуктів інтелектуальної творчості має діяти режим виключних прав.

Суттєвим є те, що характерною рисою речового права власності є те, що воно безстрокове, чого зовсім не можна сказати про право інтелектуальної власності, де права авторів і винахідників обмежені в часі, а також те, що визначення об'єктів права інтелектуальної власності проводиться шляхом вказівки на них у законі, а не інакше.

Особливістю виключних прав є не та якість присвоєння, що властива для права власності, а характер виникнення і використання, точніше, правовий режим використання, що й зумовлює особливість існування в цивільному праві права інтелектуальної власності, яка є вираженням виключних прав автора твору чи технічного нововведення.

Закономірним є висновок, що суб'єкт права інтелектуальної власності невід'ємно поєднаний з його самовираженням у творчості, що і зумовлює появу у нього виключних прав, які потребують окремого правового регулювання і правового режиму, що пов'язаний з його особою — це не тільки право на ім'я, право на авторство, а й виключне право на використання результатів творчості.

Зокрема договір ВОІВ з авторського права (прийнятий Дипломатичною конференцією 20 грудня 1996 року) в ст. 2, присвяченій сфері авторсько-правової охорони, прямо вказує, що авторсько-правова охорона поширюється на форму виразу, а не на ідеї, процеси, методи функціонування чи математичні концепції як такі. Отже, форма виразу і права на продукти творчої діяльності розрізняються.

В ст. 6 згаданого Договору ВОІВ з авторського права визначено право автора на розповсюдження своїх творів, згідно з яким автори літературних і художніх творів користуються виключним правом дозволяти доведення до загального відома оригіналу і екземплярів своїх творів, яке саме відбувається шляхом продажу або іншої передачі права власності на ці об'єктивовані вирази творчості автора. Отже, знову ми маємо розмежування виключних прав, пов'язаних з творчою діяльністю, і права власності щодо об'єктивованих форм, в яких об'єкт творчої діяльності відображений.

Проектуючи зміни до чинного законодавства не слід забувати, що витoki законодавства України про охорону прав на об'єкти інтелектуальної власності лежать в міжнародних конвенціях і договорах з питань охорони прав інтелектуальної власності та модельних законах ВОІВ, розроблених відповідно до міжнародних конвенцій, що співзвучно гармонізації законодавства України з законодавством ЄС. Тому перш, ніж вносити пропозиції щодо вдосконалення національного законодавства про інтелектуальну власність доцільно було б проаналізувати, чи не впливають вони безпосередньо із міжнародних актів, які стали частиною національного законодавства відповідно до Конституції України. Якщо це так, то нові закони знов таки повинні спиратись на ті ж самі міжнародні норми і в регулюванні нічого суттєвого не зміниться, а до архаїки, так званої пропріетарної теорії, яка ставить знак рівності між правом інтелектуальної власності і правом власності, ніхто не повернеться, адже настав час постіндустріального суспільства, яке вимагає "олюднення" права, його розвитку на підставі сучасних досягнень та цінностей цивілізації, гармонізації законодавства України із законодавством Європейського Союзу.